

Ületagem kriis

Professor Väino Rajangu

Tallinna Tehnikülikooli Haridusuuringute keskuse juhataja

Teadlased on tõestanud, et majandus areneb tsükliliselt: on kasvuaeg, hari, kiire langus, põhi ja seejärel algab uus aeglane kasv. Riigiti on kriisi sügavus ja ajaline kestus erinev, ühed tulevad olukorrast kergemini välja, teiste kaotused on oluliselt suuremad. Järgnevas vaatlen kriisi Eesti riigi ja ülikoolide vaatevinklist.

Eesti on seadnud sihiks tootmise ümberprofileerimise teadmistemahuka, innovaatilise toodangu valmistamisele. On antud isegi lubadusi viia Eesti viie rikkama riigi hulka. Üllatavad ja väärivad sihid, kuid mida tehakse nende eesmärkide saavutamiseks? Ilmselge, et ilma teaduse ja teadlasteta pole nende sihtide teostumine võimalik. Analüüsidest riigi poolt teaduse ette seatud sisulisi ülesandeid, selgub, et riik on kasutanud vaid tagasihoidlikku osa teadlaste poolt pakutust. Suurem osa teaduslikke uurimistöid on teoks saanud teadlaste initsiatiivil, nendele endile teadaolevatest seisukohtadest lähtudes. Juhtusin hiljuti lugema ühe riigi poolt rahastatava uurimistöo lühitutvustust, mille eesmärgiks on kahekümne eelretsenseeritava rahvusvahelise tööteemalise artikli avaldamine. Seega toodame pabereid, probleemile sisu järgi lahenduse otsimist tähtsustamata. Mõttetu on süüdistada teadlast, sest Eestis teadlaste töö hindamise aluseks on võetud ilmunud artiklite arv, mitte uurimistulemuste sisulised väärtused. Hindamiskriteeriumitest lähtuvalt ka tegutsetakse. Praegu kehtiv ülikooliseadus eirab varasema seaduse nõuet isamaa ja ühiskonna teenimisest. Üldistusena esimene järeldus: Eestis tõhusaks majanduskasvu saavutamiseks kehtiva süsteemi juures teadlastelt suurt abi loota ei ole võimalik.

Ülikoolis neljakümneaastase töötamise kogemuse põhjal väidan, et jõutud on ajajärku, kus liiga palju energiat kulutatakse teaduse ja õppetöö „kvaliteedi“ küsimustele. Riigis toimivad süsteemid on seadnud õppejõude kõikvõimalikke pabereid koostama, sest teadlase-õppejõu töö kvaliteedi kontrollimisel on esmatähtis suure hulga dokumentide olemasolu, mitte sisuline töö. Bürokratia ei tohiks ületada mõistlikkuse piiri ja aktsent tuleks asetada ikkagi teaduse ja õppe sisule.

Semestri alul palusin doktorantidel valida vastused mõnele üldist laadi küsimusele. Näiteks selline: ülikoolis on riigieelarvelised (RE) ja riigieelarve välised (REV)

õppekohad. Millest ülikool lähtub, kui kinnitab REV-kohal õppijale ainepunkti hinna? Etteantud vastused olid järgmised: tegelikest kuludest (8 vastanut); RE koha maksumusest (13 vastanut); nõudmise ja pakkumise vahekorra ning konkurentide hinna tasemest (5 vastanut). 8 + 13 doktorandile tuli esitada täiendav küsimus: tehnikatudengitel REV-koha ainepunkti hind on madalam kui majandus- ja haldusjuhtimistudengitel, kas siis tehnikatudengite õppekorraldus on odavam? Üllatas, et majandust õppivatest doktorantidest osa ei kuulunud ülalesitatud viie vastanu hulka. Teine järeldus: kulukas, bürookraatlik kvaliteedisüsteem ei taga õppe sisulist kvaliteeti.

Kvaliteedi kõrval on samatähtis ka kvantiteet. Meie koolitussüsteemi, sealhulgas ülikoolide ja kõrgkoolide väljund lõpetajate arvulise jaotuse sihtes õppevaldkonniti ja haridustasemeti ei vasta tööturu tänastele ega tulevastele vajadustele. Kolmas järeldus: koolitussüsteem, mis ei toeta uut majanduskasvu, ei ole ajakohane.

11. septembril 2001, päeval, mil USAs tornmajad lennukitega purustati, registreeriti linnavalitsuses majaühistu avaldus detailplaneeringu (DP) algatamiseks. Tahtes teada saada, kuidas Eestis toimub haldusjuhtimine, sõlmisin ühistu esimehena projekterijaga lepingu nii, et kooskõlastuste hankimine ja kogu suhtlus kohaliku omavalitsuse ja riigiga jäi minu kohustuseks. Olen saanudki palju põhjalikku materjali riigi tasanditel asjaajamisest, sest kaheksandat aastat kestev DP menetlemise protsess ei näita veel lõppu. Vastava registri andmetel see DP ei ole pikima menetlusajaga. Esitamisest kahe aasta möödudes, 2003. aastal võttis linnavalitsus oma korraldusega DP vastu, kuid tänaseni (2009. a) on volikogus kinnitamata. Põhjused ilmnevad ajakirjanduses avaldatud DP menetlemisega seotud korrupsiooni süüdistuste kohta avaldatud artiklitest. Majaühistu ei soostunud anonüümse isiku poolt nõutud altkäemaksu maksma. Menetlemine on läbinud haldus- ja ringkonnakohtud, maavalitsuse ning pöördunud ka riigitasandi institutsioonide poole. Tulutult. Teen siit mõned laiemad kandepinnaga järeldused.

Maavanem eirab kohtuotsuseid, kolm regionaalministrit ei suutnud 16 kirjaga anda nelja ja poole aasta jooksul selget vastust nende valitsemisalas oleva planeerimis- seaduse ühe paragrahvi kohta. Kirja vastused on pikad kaks kolm lehekülge, et ülemused ei jõuaks ametnike koostatud kirju läbi lugeda ja esitatud küsimus jäetakse sisulise vastuseta. Tekitatud olukord põhjustab rahva võõrandumise riigist. Sellise olukorra kujunemisele aitab kaasa juhtide valik, kelle puhul on seni määravaks

parteiline kuuluvus ja huvi, mitte erialane kompetentsus ja rahva huvid. Neljas järeldus: nn „tööd“ tehakse palju, kuid tulemusi on vähe või ei ole sootuks.

Kogetud abitus haldusjuhtimise töös riigi tasandil sundis analüüsima haldusjuhtide ettevalmistust. Osa bakalaureuse- ja magistritöodes leidub suuri teoreetilisi käsitlusi, kuid rakenduosades kaob side teooriaga. On töid, kus järeldused puuduvad ja ettepanekud on ilma põhjendusteta. Näiteks, pange tähele, ühe doktoritöö kaalukaima üldistusena on märgitud: „Hea meel on kokkuvõtteks tõdeda, et õigusriik on taastatud ja Eestist on saanud Euroopa Liidu ja NATO liige. Kas aga Eestist kujuneb tugeva poliitilise ja õigusliku kultuuriga „igav põhjala riik“, nagu avalikes aruteludes sageli loodetud, näitab järgmine aastakümme.“ ... ja see „teaduslik bla-bla“ kiideti heaks! Väga paljudes töodes puudub konkreetne eesmärk. Olen haldusjuhte õpetava õppejõuna püüdnud oma lugupeetud kolleegidele üliõpilaste lõputöodes eesmärgi püstitamise ja töö terviklikkuse vajalikkust ning konkreetsete seoste ja järelduste tegemise tähtsust selgitada. Hämmastav, et mõnede kolleegide arvates pole see oluline.

Viies järeldus: üliõpilastele esitatavad nõuded (sealhulgas lõputööde suhtes) peaks olema fikseeritud konkreetselt ja olema üheselt mõistetavad nii üliõpilasele, õppejõule, kaitsmiskomisjonile kui ka protestide lahendajale.

Päevaprobleeme jätkub, kuid essee etteantud maht piirab nende vaatlemist. Käsitletu näitab meie riigi imelist tugevust, hooletusest hoolimata on riik siiani vastu pidanud. On leidunud siiski ka initsiatiivikaid inimesi, kes vaatamata ette kuhjatud raskustele on oma eesmärgid suutnud realiseerida ja meie ühiskonda edasi viia.

Esseekonkursi juhendis on märgitud: „Kriisi ületamiseks on nii riigil, ülikoolidel, kõrgkoolidel, ettevõtetel kui ka lõpuks igal inimesel täita oma roll.“ Selle rolli täitmiseks peame teadvustama kõigil tasanditel aja nõuetele jalgu jäänud mõtteviisid, vajakajäämised ja takistavad tegurid. Kogu jõud tuleb koondada riigi majandust toetavate, põhjendatud protseduurireeglite järgi tegutsemiseks ja kitsaskohtade kõrvaldamiseks ning andma parima püstitatud eesmärkide realiseerimisel. Vajame sisulist, mitte formaalset tagasiside (järelevalve) süsteemi. Erineva taseme juhtidele esitab praegune olukord tõsise väljakutse terviku nägemiseks, eri valdkondade omavaheliste seoste mõistmiseks ja eesmärkide püstitamiseks ning realiseerimiseks.

Juhid üksi ei suuda olemasolevat kriisi ületada, uued eesmärgid realiseeruvad vaid kaasates nõuetele vastavalt haritud inimesi.